

УДК 378.015.3:159.955]:[37.091.12:78-051

Нагорна Г. О.

ORCID 0000-0002-2541-3165

Доктор педагогічних наук, професор,
 професор кафедри теорії музики та композиції,
 Одеська національна музична академія ім. А. В. Нежданової
 (Одеса, Україна) E-mail: galyna.nagorna@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА САМОУПРАВЛІННЯ САМОКРИТИЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ МУЗИКАНТА

У статті розкривається проблема концептуалізації професійного мислення особистості і її значення для розвитку самокритичної діяльності музиканта. Розроблено систему концептуальних положень, орієнтованих на процес дослідження та формування професійного мислення у майбутніх музикантів.

Мета статті: схарактеризувати самокритичну діяльність в контексті формування критичного і творчого мислення музиканта та окреслити програму формування його професійного мислення.

Методологічну основу дослідження становлять дослідно-феноменологічний, особистісно-діяльнісний, екзистенціально-аналітичний підходи.

Наукова новизна статті: В результаті виконання програми дослідження і формування професійного мислення музиканта виявлено закономірності розвитку й формування критичного і творчого мислення в майбутніх музикантів.

Феномен професійного мислення музиканта складається в його розгляді як системи узагальнених розумових дій, спрямованих на досягнення професійної розумності особистості на основі самоуправління самокритичною діяльністю студента. Самокритична діяльність студентів характеризується як смислоутворююча і представляється в самостверджуючому і самокорегуючому видах. Дослідження виступає як функціональна основа самокритичної діяльності, у процесі якої розвиваються критичне і творче мислення музиканта. Формування критичного і творчого мислення музиканта зумовлено системою узагальнених розумових дій: представлення, судження, умовивід, вироблення стратегії і тактики відношень, створених у процесі взаємодії з предметами музичного дослідження. Дослідно-феноменологічний підхід до формування і розвитку музичного мислення особистості дозволяє розглядати узагальнені розумові дії музиканта як ціннісні універсальні-феномени, що розкриваються у процесі аналізу й узагальнення досвіду дослідження даного мислення. Система узагальнених розумових дій визначає сутність і зміст професійного мислення музиканта, що дає йому кількісну та якісну характеристику.

Програма формування професійного мислення музиканта реалізується за допомогою особистісно-діялісного підходу, згідно з яким музикант здійснює самоуправління своєю самокритичною діяльністю на основі індивідуальної автономії і діалогічної взаємодії у ході дорадчого дослідження об'єктів, суб'єктів, фактів, явищ, обставин розвитку музичного мистецтва.

Самоуправління дослідницькою самокритичною діяльністю майбутнього музиканта здійснюється на основі екзистенціально-аналітичного підходу до цієї діяльності, коли у ході формування професійного мислення студентів актуалізується смисл застосованих ними розумових дій, а також смисл музично-теоретичного дослідження явищ і процесів розвитку музичного мистецтва.

Висновки: Формування і розвиток професійного мислення музиканта залежить від рівня оволодіння ціннісно-методологічною стратегією і тактикою створення відношень цілісного музично-теоретичного дослідження. Чим більше узгодженими і доречними були мета і засоби розроблених стратегії і тактики відношень, тим вищим був рівень сформованості професійного мислення майбутнього музиканта.

Ключові слова: професійне мислення, професійна розумність, дослідження, самокритична діяльність, самоуправління.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Всебічний аналіз системи вищої музичної освіти в сучасних умовах засвідчив актуальність розв'язання проблеми розвитку професійного мислення музиканта на основі самоуправління і індивідуальної автономії особистості у процесі розкриття явищ, фактів, обставин музичного мистецтва. Це пов'язано з тим, що майбутні музиканти, які проходять професійну підготовку в закладі вищої освіти, не завжди володіють уміннями, що є необхідними для дослідження музичного

мистецтва та забезпечують розкриття його сутнісного змісту. Йдеться про розуміння ними зв'язку музики з духовно-феноменологічними, екзистенціально-аналітичними аспектами, що допомагають усвідомити сенс не лише явищ і подій музичного мистецтва, а й музичного мислення особистості у процесі взаємодії з предметами цього мистецтва. Тому потрібен інший підхід до процесу професійної підготовки бакалаврів і магістрів у вищій школі, заснований на самоуправлінні, саморегуляції власної дослідницької самокритичної діяльності, спрямованій на вироблення умінь незалежно і самостійно мислити, враховувати альтернативну точку зору і погоджувати свої ідеї в ході діалогічної дорадчої взаємодії.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Питання формування і розвитку професійного мислення особистості отримали достатнє висвітлення у філософських, психолого-педагогічних, музично-теоретичних джерелах.

Викликає інтерес дослідження загальних проблем тематизму і мислення особистості [1]. В результаті аналізу музичної творчості різних композиторів, В. П. Бобровський актуалізує ціннісний смисл єдності тематизму і музичного мислення цих композиторів. При цьому розкриваються як загальні закони розвитку музичного мислення, так і індивідуальні особливості особистості композитора. У ході дослідження музичного мислення В. А. Моцарта В. П. Бобровський називає «центральною точкою» його творчості й основою музичного мислення поєднання «бахівського саморуку об'єктивної ідеї з втіленням особистісного начала» [1, 42]. У процесі розкриття витоків музичного мислення Л. В. Бетховена, автор виявляє систему композиційних і драматургічних закономірностей, «які управляють структурою тем і їх розвитком» [1, 73]. Окреслюються провідні принципи музичного мислення Л. В. Бетховена: діалектика контрастних зіставлень і драматургічна дієвість [1, 73]. При дослідженні музичного мислення Ф. Шопена виокремлено його ліричний нахил і внутрішню гнучкість, «що впливає з багатства і найтоншої чуйності емоційного ладу» [1, 155]. На думку В. П. Бобровського музичне мислення Р. Шумана віддзеркалюється, перш за все, в темах його творів, які поділяються на два основних типи: «1) карнавальні (втілення галасливого коловороту життя, що протікає перед розумовим поглядом художника) і 2) особистісні теми (відображення внутрішнього світу)» [1, 218].

Автором пояснюється поняття «художня структура музичного твору як «... спектр незліченних можливих смислів, які розкриваються у сприймаючій (споглядаючій) свідомості» [1, 14]. Вживається також поняття «емоція-думка», представлене і як художнє «тіло» музики, і як цілісний естетичний феномен, раціональна природа якого «... дає можливість втілити загальні закони людського мислення, абстраговані від конкретної предметної понятійності» [1, 8].

Метою статті визначаємо: схарактеризувати самокритичну діяльність в контексті формування критичного і творчого мислення музиканта та окреслити програму формування його професійного мислення. *Методологічну основу* дослідження становлять дослідно-феноменологічний, особистісно-діяльнісний, екзистенціально-аналітичний підходи. В результаті виконання програми дослідження і формування професійного мислення музиканта виявлено закономірності розвитку й формування критичного і творчого мислення в майбутніх музикантів, що становить *наукову новизну* статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті дослідження проблеми тематизму в його взаємозв'язку з музичним мисленням пропонуються такі концептуальні положення:

1. Музичне мислення визначається як «... діюча у творчому процесі система логічних зв'язків між виникаючими на всіх рівнях інтонаційними сполученнями» [1, 13].

2. Система логічних зв'язків між інтонаційними сполученнями є провідником зв'язків життєвих реалій у звукове матеріальне середовище.

3. Зв'язки життєвих реалій переоплавляються «... за допомогою художнього осмислення в форму зв'язків між емоціями-думками» [1, 13].

4. Зв'язки між емоціями-думками «... створюють у творчій (і сприймаючій) свідомості організований потік специфічно музичних рухів душі як основу музично-образної системи» [1, 13].

У ході розробки екзистенціально-аналітичного і дослідно-феноменологічного підходів до процесу формування музичного мислення особистості, спираємося на концептуальні позиції В. М. Розіна, який, досліджуючи феномен музики, стверджує, що музичний вплив на людину визначається тим, що музика «... дає можливість вирішити наші власні проблеми (які постають, екзистенціальні та нереалізовані), дозволяє тим самим відновити і продовжити життя» [3, 124]. Тому екстатичне діяння музики відбувається в разі, коли «... в музиці вдається прожити наші екзистенціальні проблеми» [3, 124]. Як наслідок такого підходу, поняття «музика» розглядається не як мова, а як «... символічна форма життя, що здійснюється унікально кожною особистістю» [3, 124]. Психологізм осмислення музики В. М. Розін доповнює духовно-феноменологічним планом. І в результаті вважає, що музика «... працює і на особистість (звідси психологізм), і на соціальне ціле (музична мова і граматики, музика як техніка), і, що не менш суттєво, на духовний шлях людини...» [3, 127]. І, хоча, на думку автора, музика розвивається як форма психологічного, соціального та духовного життя людини, вона не збігається з психологічною, соціальною і духовно-феноменологічною реальностями і є самостійною реальністю з власними законами розвитку [3, 127].

Викликає інтерес екзистенціально-аналітична теорія емоцій, відповідно до якої переживання цінностей тісно пов'язане зі ставленням людини до власного життя і до своєї самоцінності,

фундаментальною цінністю й основою для переживання цінностей [5, 65]. В уяві автора основною ідеєю екзистенціально-аналітичної теорії є ідея, що формування життя, наповненого змістом, «... безпосередньо пов'язано з виявленням і втіленням цінностей» [5, 66]. Тому велике значення надається сприйняттю, розпізнаванню й обробці цінностей, втілення яких означає наповнення смыслом буття людини. Спираючись на дану екзистенціально-аналітичну теорію, майбутні музиканти спрямовувались на знаходження сенсу власної самокритичної діяльності, самоуправління нею у процесі дослідження явищ і процесів розвитку музичного мистецтва.

В іншому дослідженні проблеми концептуалізації мислення в філософії і психології обговорюється ідея управління мисленням у формі «самоуправління» при порівнянні феноменологічної концептуалізації мислення з методологічною [4]. Зокрема, зазначається, що феноменологічна концептуалізація мислення протиставляється методологічній «... по лінії «не технологія, а свідомість», «не управління мисленням, а безпередумовне, вільне від норм мислення» [4, с. 21]. Крім цього, ідеї автора щодо феноменологічної розумової практики, покладено в основу дослідно-феноменологічного підходу до дослідження і формування музичного мислення особистості:

«– Феноменолог «танцює» принципово від своєї особистості, яка і задає ціле, хід думки. ... Ціле задається його екзистенціальними проблемами, актуалізованим для цієї відповіді досвідом, самою роботою думки.

– Одиницею феноменологічної роботи є «тема», яка продумується і розробляється...

– Продумування і розробка теми включає в себе об'єктивні способи роботи (різні підходи, методи міркування та ін.)...» [4, 22].

Автор звертає увагу, що феноменолог, не відмовляючись від «концептуалізації», характеризує свою роботу в двох аспектах: «як незумовлений, безпередумовний, вільний рух думки і, тим не менше, як певний шлях, зумовлений рухом у певній реальності» [4, 23]. В цілому в феноменології виокремлюють дві основні умови мислення – бачення предмета і реалізація особистості [4, 22].

Актуальним є дослідження, присвячене проблемі виявлення раціональних основ музичного мистецтва, в якому операції мисленого експерименту розкриваються як універсальний механізм музичної творчої діяльності [2]. Поняття «мислений експеримент» є музиці визначається як «... особлива форма пізнання естетичних аспектів дійсності, яка виявляє закономірності формування уявлень про світ у свідомості людини, реструктурує їх в особливу духовно-особистісну форму і тим самим генерує якийсь віртуальний простір, в якому більш випукло, ніж в реальності, виявляються приховані, глибинні закономірності взаємовідношення світобудови і людини як нескінченної і кінцевої засади, одиничного і загального, відносного і абсолютного, а також взаємовідносини людини з іншими людьми (соціальний аспект) і з самою собою (аспект рефлексії)» [2, 70]. Таким чином, на думку автора, мислений експеримент, будучи операцією музичного мислення особистості, є засобом структурування музичного матеріалу, формування понять, створення художнього образу і «естетично досконалого музичного твору як моделі універсуму» [2, 70]. Паралельно аналізуються онтологічна, гносеологічна, методологічна, комунікативна функції мисленого експерименту в музиці.

Зокрема, онтологічна функція експерименту пов'язана з двома факторами: вираженням загальної гармонії універсуму, яка відбивається в штучно створених людиною засобах відтворення цієї гармонії; вираженням духовного змісту в чуттєво даній музичній художній формі [2, 71].

Під час формування професійного мислення об'єктом дослідження майбутніх музикантів є система відношень цілісного процесу розвитку музичного мистецтва. Тому особливості важливості набуває гносеологічна функція мисленого експерименту, яка розкрита автором і складається з організації просторово-часових відношень у рамках музичного твору [2, 71]. Наголошується на значенні конструювання музичної матерії в ході мисленого експерименту як способу пізнання реальних речей і явищ. Автор зазначає, що операції мисленого експерименту в музиці спрямовують слухача до розкриття неявної сутності речей і явищ, а «художнє пізнання за допомогою мисленого експерименту здійснюється в чуттєвій формі, що дозволяє не просто зрозуміти, а й пережити, тобто зробити явище, яке відкрилося, частиною духовного досвіду» [2, 72].

Методологічна функція мисленого експерименту в музиці взаємопов'язана з онтологічною і гносеологічною функціями і стикається з прогностичною і евристичною функціями. За допомогою цієї функції вибудовуються «конкретні методи, способи роботи композитора з музичним матеріалом для повноцінного втілення естетичної ідеї» [2, 73]. Специфіка методологічної функції мисленого експерименту проявляється в поступовому плануванні та здійсненні самого процесу творчості [2, 73].

Підводячи підсумки дослідження, автор доходить до висновку, що мислений експеримент у музиці як операційний механізм створення музичних творів, «є розумовою смислородячою діяльністю, в основі якої лежить інтелектуальне оперування семантично певними блоками, що виникають у просторі взаємовідношення композитора і художнього матеріалу та опредметнюються у знаковій специфіці художнього тексту» [2, 74].

На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних і музично-теоретичних джерел розроблено положення, які склали основу концептуалізації професійного мислення майбутніх музикантів.

Концептуалізація професійного мислення особистості заснована на системі взаємопов'язаних між собою концептуальних положень і орієнтована на процес його дослідження і формування.

Феномен професійного мислення музиканта розглядається як система узагальнених розумових дій, спрямованих на досягнення професійної розумності особистості на основі самоуправління самокритичною діяльністю музиканта. Самокритична діяльність студентів характеризується як смислотворююча і представляється в самостверджуючому і самокорегуючому видах, кожен з яких виконує відповідну функцію у процесі цілісного дослідження музичного мистецтва.

Дослідження виступає як функціональна основа самокритичної діяльності, у процесі якої розвиваються критичне і творче мислення музиканта. Дослідження і формування критичного і творчого мислення музиканта зумовлено системою узагальнених розумових дій, якими є: уявлення, судження, умовивід, вироблення стратегії і тактики відношень, створених у процесі взаємодії з предметами музичного дослідження.

Дослідно-феноменологічний підхід до формування та розвитку музичного мислення особистості дозволяє розглядати ці узагальнені розумові дії музиканта як ціннісні універсальні-феномени, що розкриваються у процесі аналізу і узагальнення досвіду дослідження даного мислення. Система узагальнених розумових дій визначає сутність і зміст професійного мислення музиканта, даючи йому кількісну та якісну характеристику.

Якщо кількісна характеристика професійного мислення музиканта розкриває його повноту і обсяг, то якісна покликана визначити характер прояву даного мислення в конкретній ситуації музичного дослідження. За допомогою кількісної та якісної характеристики професійного мислення музиканта розкриваються ступінь знаходження або творчого створення уявлень, суджень, умовиводів, стратегії і тактики відношень цілісного процесу музичного дослідження.

Кількісна та якісна характеристика професійного мислення музиканта формується на основі критеріально-ціннісного підходу до дослідження зазначеного мислення в ході виконання програми цього дослідження, яка полягає в:

- вивченні структури професійного мислення музиканта як системи критичного і творчого його видів та системи узагальнених розумових дій;
- виявленні впливу факторів, що визначають формування і розвиток даного мислення;
- оволодінні багаторівневою системою оцінювання мислення музиканта і його професійної розумності в ході дослідження ним відношень цілісного процесу розвитку музичного мистецтва, що постійно змінюються.

Показниками професійного мислення музиканта, за допомогою яких оцінюється назване мислення є: вміння обирати мету музично-теоретичного дослідження; вміння знаходити або творчо створювати тактику відношень цілісного процесу музичного дослідження; вміння виробляти ціннісно-методологічну стратегію відношень процесу взаємодії з предметами музичного дослідження; вміння самооцінювати доречність, надійність, силу вироблених стратегії і тактики відношень цілісного музичного дослідження.

Таким чином, критеріально-ціннісний підхід до дослідження і формування професійного мислення майбутніх музикантів є методологічною основою цього процесу. Методологія музично-теоретичного дослідження зумовлює виявлення цінностей і критеріїв взаємодії з предметами даного дослідження.

Цінностями музично-теоретичного дослідження є його об'єкт, предмет [«ціле» (одна половина відношення «частини-ціле»), «мета» (одна половина відношення «засоби-мета»)], висновки (результат дослідження), оцінка (самооцінка).

Критеріями є показники предмета музично-теоретичного дослідження [«частини» (інша половина відношення «частини-ціле»), «засоби» (інша половина відношення «засоби-мета»), а також відношення між ними].

Технологія музично-теоретичного дослідження відображає поетапне виконання дій музиканта у ході оволодіння універсальним механізмом розуміння й осмислення відношень процесу взаємодії з предметами цього дослідження:

1. Розробка стратегії музично-теоретичного дослідження:
 - вибір мети і предмета дослідження з актуалізацією цінностей («ціле», «мета»);
 - визначення об'єкта музично-теоретичного дослідження.
2. Вибір тактики музично-теоретичного дослідження:
 - виявлення «частин» або «засобів», відповідно предмету музично-теоретичного дослідження (якщо вибрано відношення «частини-ціле», то визначаються «частини» музично-теоретичного дослідження; якщо вибрано відношення «засоби-мета», то виявляються «засоби» музично-теоретичного дослідження);
 - класифікація відношень між «частинами» або «засобами»: а) узгоджені, б) протиставлені, в) суперечливі.
3. Формулювання висновків про результати музично-теоретичного дослідження.
4. Пропозиція оцінки (самооцінки) музично-теоретичного дослідження.

Програма формування професійного мислення музиканта реалізується за допомогою особистісно-діяльнісного підходу, за яким музикант здійснює самоуправління власною самокритичною діяльністю на

основі індивідуальної автономії і діалогічної взаємодії в ході дорадчого дослідження об'єктів, суб'єктів, фактів, явищ, обставин розвитку музичного мистецтва.

Самоуправління дослідницькою самокритичною діяльністю майбутнього музиканта відбувається на основі екзистенціально-аналітичного підходу – при формування професійного мислення студентів актуалізується зміст застосовуваних ними розумових дій, а також музично-теоретичного дослідження явищ і процесів розвитку музичного мистецтва.

Програма формування професійного мислення майбутніх музикантів здійснювалася у ході читання навчальної дисципліни «Методологія і технологія музичного мислення особистості». Основними питаннями курсу є: 1. Теоретичні основи музичного мислення особистості. 2. Сутність понять «критичне музичне мислення», «творче музичне мислення». 3. Єдність раціональності і творчості як провідний принцип розвитку музичного мислення особистості. 4. Основні види та форми професійного мислення музиканта. 5. Сутність поняття «судження». 6. Організація професійних суджень музиканта, виявлення законів і закономірностей їх зв'язків і роз'єднань. 7. Сутність поняття «стратегія і тактика» музично-теоретичного дослідження. 8. Характеристика розсудливих умінь музиканта. 9. Сутність самокритичної діяльності музиканта. 10. Зміст діяльності музиканта у процесі дослідження музичного мистецтва. 11. Сутність рефлексивного управління формуванням професійного мислення музиканта. 12. Фактори, що впливають на формування професійного мислення музиканта. 13. Система відношень як об'єкт дослідження музиканта. 14. Класифікація відношень цілісного процесу музичного дослідження. 15. Показники професійного мислення музиканта. 16. Сутність поняття «професійна розумність» особистості музиканта.

Одним із провідних засобів дослідно-експериментальної роботи з формування у студентів професійного мислення був тренінг з дослідження явищ, фактів, обставин розвитку музичного мистецтва. Студенти залучалися до процесу виконання системи музично-теоретичних і практичних досліджень, розробляючи стратегію і тактику створення відношень, що виникають при взаємодії з предметами цих досліджень. Пріоритет надавався самоуправлінню власними ідеями, судженнями, умовиводами, в цілому – своєю самокритичною діяльністю з дослідження явищ, процесів розвитку музичного мистецтва.

Наведемо приклад технології створення відношень складних музичних явищ, фактів, що створюють складну багатозначну обставину на прикладі дослідження арії «Una furtiva lagrima» («Потаєна сльоза») з опери Гаetano Доніцетті «Любовний напій» у виконанні Лучано Паваротті. Студентам пропонувалось обрати засіб музично-теоретичного дослідження, що представляє собою складне явище або факт: констатація факту володіння Лучано Паваротті технікою вокальної майстерності (засіб), дозволило солістові розкрити мистецтво досягнення кульмінації (мета). У свою чергу, мистецтво досягнення кульмінації (засіб) забезпечило створення солістом багатогранного художнього образу Неморіно (мета). Таким чином, складність, багатозначність музичної обставини концептуально-творчого виконання Лучано Паваротті арії «Una furtiva lagrima» («Потаєна сльоза») з опери Гаetano Доніцетті «Любовний напій» полягає в тому, що в його основу закладено узгоджене відношення «засоби-мета». Це пояснюється тим, що перший факт володіння технікою вокальної майстерності показаний як багатозначний засіб, представлений відношенням «засоби-мета», другий складний факт мистецтва досягнення кульмінації – як багатозначна мета, що виражається відношенням «засоби-мета». У свою чергу, другий складний факт мистецтва досягнення кульмінації, за аналогією з попередніми фактами, представляється як багатозначний засіб (відображений у відношенні «засоби-мета»), за допомогою якого досягнуто іншої багатозначної мети (віддзеркаленої у відношенні «засоби-мета») – створення Лучано Паваротті багатогранного художнього образу Неморіно. Ці складні факти створюють узгоджене відношення «засоби-мета», яке зумовлює багатозначну складність обставини концептуально-творчого виконання арії «Una furtiva lagrima» («Потаєна сльоза») з опери Гаetano Доніцетті «Любовний напій» у виконанні Лучано Паваротті. Така технологія створення узгоджених відношень забезпечує вироблення доцільної стратегії і тактики відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження. Крім створення відношень у процесі взаємодії з предметами дослідження, велике значення має знаходження їх узгодженості, протиставленості або суперечливості, відповідно контексту досліджуваних фактів, явищ, обставин розвитку музичного мистецтва.

У ході тренінгу респондентам давалось завдання: розкрити мету музично-теоретичного дослідження і засоби її досягнення.

Студент Ч., виконуючи музично-теоретичне дослідження з теми: «Принципи тембрової персоніфікації партії ліричного баритона в оперній творчості другої половини XVIII – першої половини XIX століть», окреслив мету дослідження – «виявити принципи тембрової персоніфікації партії ліричного баритона в оперній творчості другої половини XVIII – першої половини XIX століть». Засобами досягнення мети дослідження майбутній музикант визначив: «1. На основі дослідження музично-теоретичної літератури проаналізувати значимість принципів тембрової персоніфікації партії ліричного баритона в оперній творчості другої половини XVIII–першої половини XIX століть.

2. Розкрити сутність і зміст поняття «темброва персоніфікація».

3. Виявити ціннісні аспекти тембрової персоніфікації партії ліричного баритона в оперній творчості.

4. Дослідити реалізацію принципів тембрової персоніфікації партії ліричного баритона в оперній творчості другої половини XVIII – першої половини XIX століть».

Студент К., розкриваючи тему музично-теоретичного дослідження «Семантичні функції тембру тромбона в оркестровій і сольній музиці: жанрово-виконавський аспект», визначив його мету – «дослідити закономірності еволюції семантичних функцій тембру тромбона в оркестровій і сольній музиці». Засобами досягнення цієї мети були: «1. Дослідити семантичні функції тембру тромбона і їх значення для осмислення музичного матеріалу.

2. Розкрити сутність стильових особливостей та жанрове різноманіття музичних творів для тромбона.

3. Дослідити систему інноваційних прийомів майстерності гри на тромбоні, що визначають функціональність його тембру.

4. Розробити критеріально-ціннісну систему оцінювання взаємодії тембру тромбона з тембрами оркестру у процесі виконання симфонічних творів».

Студент Ч., виконуючи музично-теоретичне дослідження з теми «Діалогічні аспекти виконавської інтерпретації в камерно-вокальній музиці», запропонував мету дослідження – «виявити закономірності створення виконавських інтерпретацій камерно-вокальної музики на основі реалізації принципу узгодженої діалогічної взаємодії». Відповідно до мети дослідження студентом розроблено такі засоби її досягнення:

«1. Дослідити музично-теоретичні основи створення інтерпретацій камерно-вокальних творів.

2. Розробити систему критеріально-ціннісного оцінювання виконавських інтерпретацій творів камерно-вокальної музики.

3. Розкрити значення принципу узгодженої діалогічної взаємодії у процесі виконання камерно-вокальних творів.

4. Зробити порівняльний аналіз виконавських інтерпретацій камерно-вокальних творів на основі оцінювання реалізації принципу узгодженої діалогічної взаємодії партій, які виконуються соло, і партій, які їх супроводжують».

Майбутнім музикантам пропонувалось також завдання – визначити предмет музично-теоретичного дослідження, використовуючи відношення «частини-ціле».

Студентка Д., виконуючи музично-теоретичне дослідження з теми «Вокально-виконавська творчість як інтерпретативний феномен (на матеріалі сучасного оперного репертуару)», розкрила предмет дослідження, використовуючи відношення «частини-ціле», таким чином: «Ціле музично-теоретичного дослідження – вокально-виконавська творчість як інтерпретативний феномен.

Частини музично-теоретичного дослідження:

1. Музично-теоретичні основи дослідження вокально-виконавської творчості.

2. Сутність і зміст вокально-виконавської творчості як інтерпретативного феномена».

Студент Г., досліджуючи проблему еволюції камерної опери кінця XX – початку XXI століть, представив такий предмет музично-теоретичного дослідження, використовуючи відношення «частини-ціле»: «Ціле музично-теоретичного дослідження – нові тенденції еволюції камерної опери в кінці XX – на початку XXI століть.

Частини музично-теоретичного дослідження:

1. Музична теорія і практика дослідження еволюції камерної опери в кінці XX – на початку XXI століть.

2. Стратегічні і тактичні підходи до дослідження камерної опери кінця XX – початку XXI століть».

На основі аналізу і узагальнення досвіду дослідження студентами явищ, фактів, обставин розвитку музичного мистецтва, можна констатувати, що майбутні музиканти опанували технологію створення узгоджених відношень цілісного процесу музично-теоретичного дослідження, включаючись у самокритичну діяльність, активізуючи процеси самоуправління цією діяльністю.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. У ході дослідження мислення майбутніх музикантів в якості центральної ідеї концепції пропонувалась ідея про оволодіння професійної розумності особистості. Для її обґрунтування розкривалась сутність професійного мислення музиканта, яке давалось у трьох іпостасях: як процес дослідження музичного мистецтва, умова досягнення представленої розумності особистості, а також система узагальнених розумових дій, спрямованих на дослідження музичного мистецтва на основі принципу єдності раціональності і творчості. Було перетворено систему професійної підготовки студентів, у процесі якої майбутній музикант розглядався як особлива особистість, яка не тільки мала суб'єкту позицію, а й створювала полісуб'єктні відношення у ході діалогічної взаємодії. Процес навчання представлявся як цілісне дослідження музичного мистецтва, а саме дослідження – як самокритична діяльність музиканта. Такий підхід передбачав створення ціннісно-методологічної бази професійного мислення музиканта, що забезпечувала тактико-стратегічне обґрунтування формування даного мислення. Розроблено стратегічні і тактичні підходи до формування професійного мислення музиканта, серед яких: раціонально-творчий, системний, критеріально-ціннісний, особистісно-діяльнісний, екзистенціально-аналітичний, дослідно-феноменологічний.

Концептуалізація мислення музиканта у процесі його формування полягала в досягненні єдності узагальнених розумових дій, які зумовлюють сутність і зміст цього мислення, факторів, що його визначають, системи стратегічних і тактичних підходів, які забезпечують його реалізацію.

Під час формування професійного мислення майбутні музиканти спрямовувались на самоуправління самокритичною діяльністю, яке передбачало індивідуальну автономію особистості у процесі дорадчого дослідження музичного мистецтва. Об'єктом дослідження майбутніх музикантів була система відношень, створених у процесі взаємодії з предметами музичного дослідження, тобто у процесі дослідження музичних творів, фактів, явищ, обставин розвитку музичного мистецтва. Тому студенти розробляли ціннісно-методологічну стратегію і тактику відношень цього процесу, активізували свою взаємодію з предметами дослідження, реалізовували, на основі методології дослідницького раціонально-творчого підходу, принципи системного, критеріально-ціннісного, особистісно-діяльнісного, екзистенціально-аналітичного, дослідно-феноменологічного підходів. Критеріально-ціннісний підхід до дослідження явищ і процесів музичного мистецтва є багатокомпонентним завдяки методологічним, технологічним, алгоритмічним і евристичним підходами. Дослідницька самокритична діяльність здійснювалась у ході вивчення навчальної дисципліни «Методологія і технологія музичного мислення особистості», проведення тренінгу з дослідження явищ, фактів, обставин розвитку музичного мистецтва, а також аналізу й узагальнення досвіду дослідження музичних творів у процесі читання курсу «Аналіз музичних творів». Програма формування професійного мислення майбутнього музиканта ґрунтувалась на системі багаторівневих засобів, спрямованих на досягнення головної мети формування професійного мислення музиканта – оволодіння універсальним механізмом музично-теоретичного дослідження і формування мислення музиканта, спрямованого на досягнення його професійної розумності.

Сутність і зміст професійного мислення музиканта віддзеркалювались у його структурі, а його розвиток розкривався за допомогою системи стратегічних і тактичних підходів, що забезпечили теоретико-методологічне обґрунтування концепцій дослідження і формування даного мислення.

Цінностями-цілями музиканта були: критичний і творчий характер мислення, задоволення потреби в самокорекції, самоствердженні особистості. Ці цінності-цілі ставились у процесі оволодіння професійною розумністю музиканта, яка зумовила розуміння й осмислення досліджуваного процесу.

Цінностями-засобами служили узагальнені вміння як рушійні сили, спрямовані на досягнення цінностей-цілей у ході розробки методології і технології цілісного музичного дослідження: вміння обирати мету музично-теоретичного дослідження; вміння знаходити або творчо створювати засоби цього дослідження; вміння досягати результат дослідження; вміння оцінювати, самооцінювати доречність, надійність, силу вироблених стратегії і тактики відношень цілісного музичного дослідження. На основі представлених умінь майбутні музиканти виробляли стратегію і тактику відношень між своїми ідеями, судженнями, умовиводами, а також між предметами і явищами цілісного музичного дослідження.

В результаті виконання програми дослідження і формування професійного мислення музиканта виявлено закономірності розвитку його мислення. Формування і розвиток професійного мислення музиканта залежить від рівня оволодіння ціннісно-методологічної стратегією і тактикою створення відношень цілісного музично-теоретичного дослідження. Чим більше узгодженими і доречними були мета і засоби розроблених стратегії і тактики відношень, тим вищим є рівень сформованості професійного мислення майбутнього музиканта.

Перспективами подальших досліджень визначаємо конкретизацію ціннісно-методологічної стратегії професійного розвитку музиканта.

References

1. Бобровский В. П. Тематизм как фактор музыкального мышления: Очерки: Вып. 1. Изд. 2-е, доп. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. 272 с.
Bobrovskiy, V. P. (2010). Tematizm kak faktor muzykalnogo myshleniya: Ocherki [Thematicism as a Factor of Musical Thinking: Essays]. Vyp. 1. Moscow, Russia : Knizhnyy dom «LIBROKOM».
2. Кульбижеков В. Н. Рациональные основания музыкального творчества: Механизмы мысленного эксперимента в классической западноевропейской музыке Нового времени. М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 200 с.
Kulbizhekov, V. N. (2013). Ratsionalnyye osnovaniya muzykalnogo tvorchestva: Mekhanizmy myslennogo eksperimenta v klassicheskoy zapadnoyevropeyskoy muzyke Novogo vremeni [Rational Foundations of Musical Creativity: Mechanisms of Thought Experiment in Classical Western European Music of the New Time]. Moscow, Russia : Knizhnyy dom «LIBROKOM».
3. Розин В. М. Искусство и человек в истории, культуре и современности: Гуманитарные исследования. М. : ЛЕНАНД, 2015. 240 с.
Rozin, V. M. (2015). Iskusstvo i chelovek v istorii. kulture i sovremennosti: Gumanitarnyye issledovaniya [Art and Man in History, Culture and Modernity: Humanitarian Studies]. Moscow, Russia : LENAND.
4. Розин В. М. Концептуализация мышления в философии и психологии. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*, 2011. Т. 8, № 2. С. 3-25.
Rozin, V. M. (2011). Kontseptualizatsiya myshleniya v filosofii i psikhologii [Conceptualization of thinking in philosophy and psychology]. *Psikhologiya. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki – Psychology. Journal of the Higher School of Economics*, 8, 2, 3-25.

5. Эмоции и экзистенция / Под ред. А. Лэнгле. 3-е изд., испр. X. : Изд-во «Гуманитарный Центр», 2017. 284 с.
Ed. A. Lengle (2017). Emotsii i ekzistentsiya [Emotions and Existence]. Kharkiv, Ukraine : Izd-vo «Gumanitarnyy Tsentr».

Nagorna G.

ORCID 0000-0002-2541-3165

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Music and Composition Theory Department,
The Odessa National A.V. Nezhdanova Academy of Music
(Odessa, Ukraine) E-mail: galyna.nagorna@gmail.com

CONCEPTUALIZATION OF PROFESSIONAL THINKING AS A CONDITION OF SELF-CRITICAL ACTIVITY OF THE MUSICIAN

The article reveals the problem of conceptualizing the professional thinking of an individual and its significance for the development of a musician's self-critical activity. In this regard, a system of conceptual provisions has been developed, focused on the process of research and the formation of professional thinking in future musicians.

The purpose of the article: to characterize self-critical activity in the context of formation of critical and creative thinking of a musician and to outline the program of formation of his professional thinking.

The methodological basis of the study are experimental-phenomenological, personal-activity, existential-analytical approaches.

Scientific novelty of the article: As a result of the implementation of the research program and the formation of the professional thinking of a musician, the patterns of development of this thinking in future musicians were revealed.

The phenomenon of a musician's professional thinking consists in considering it as a system of generalized mental actions aimed at achieving the professional reasonableness of an individual on the basis of self-management of the student's self-critical activity. Self-critical activity of students is characterized as meaning-making and is presented in a self-affirming and self-correcting form. The research acts as a functional basis for self-critical activity, in the process of which critical and creative thinking of a musician develops. The formation of a musician's critical and creative thinking is conditioned by a system of generalized mental actions, which are: idea, judgment, inference, development of a strategy and tactics of relations created in the process of interaction with the subjects of musical research. The experimental-phenomenological approach to the formation and development of the musical thinking of an individual allows us to consider the generalized mental actions of a musician as value universals-phenomena that are revealed in the process of analyzing and generalizing the experience of researching this thinking. The system of generalized mental actions determines the essence and content of a musician's professional thinking, giving it a quantitative and qualitative characteristic.

The program for the formation of the professional thinking of a musician is implemented using the personal-activity approach, according to which the musician exercises self-management of his self-critical activities on the basis of individual autonomy and dialogical interaction in the course of a deliberative study of objects, subjects, facts, phenomena, circumstances of the development of musical art. Self-management of the research self-critical activity of the future musician takes place on the basis of an existential-analytical approach to this activity, when, in the course of the formation of students' professional thinking, the meaning of the mental actions they use, as well as the musical-theoretical study of the phenomena and processes of the development of musical art, is actualized.

Conclusions: *The formation and development of the professional thinking of a musician depends on the level of mastering the value-methodological strategy and tactics of creating relations of an integral musical-theoretical research. The more consistent and appropriate were the goals and means of the developed strategies and tactics of relations, the higher was the level of formation of the professional thinking of the future musician.*

Key words: *professional thinking, professional reasonableness, research, self-critical activity, self-management*

Стаття надійшла до редакції 26 жовтня 2020 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України М. Б. Євтух